

HAKEM B. EBİ'L-AS VE SÜRGÜN OLAYI

Ahmet Lütfi KAZANCI*

Hakem b. Ebi'l-As b. Ümeyye b. Abdi Şems b. Abd_i Menaf el-Emevi el-Kureşi, Mekke'de doğmuştur. Doğum tarihi hakkında bilgi sahibi olmadığımız Hakem'in, ölüm tarihi de ihtilaflıdır. İbn Abdilberr (463/1070) " zannederim Hakem, Hz. Osman'a karşı ayaklanmanın başlamasından bir kaç ay evvel ölmüştür" derken¹ İbn Hacer (842/1448) onu, 32/652 yılında vefat etmiş olarak gösterir.²

Büyük oğlu Mervan'dan (65/684) dolaylı "Ebu Mervan" künyesini almıştır. Hakem, üçüncü halife Hz. Osman'ın (36/656) amcasıdır.

Hakem İslam Tarihi yönünden, uzun uzadıya bahsedilmeğe değer bir şahıs değildir. Onun önemi, Emevi soyu arasında belirli bir mevkiin sahibi olan Mervan'ın babası olmasındadır. Böyle olmasaydı, "Hakem, Peygamber (s.a.v.) tarafından Medineden sürgün edildi" şeklinde bir kaç cümle ile iktifa edilebilirdi.

Onun sürgün edilmesi, oğlunun hayat ve şahsiyet çizgisinde önemli ölçüde müessir olmuştur. Hakem ve sürgün olayını göz önünde bulundurmadan Mervan'ı tanımağa çıkmak sebepsiz netice aramak demektir. Mervanla ilgili bir kısım problemlerin çözüme kavuşması için Hakem'in sürgün olayıyla ilgi kurulmalıdır.

Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı üzere " Hakem b. Ebi'l-As ve Sürgün Olayı" adını verdiğimiz bu çalışma, ilerde Mervan b. Hakem'le ilgili olarak yapacağımız bir çalışma için basamak teşkil edecektir.

1- Hakem İslamdan önceki hayatıyla Peygamber (s.a.v.) e ve müslümanlara karşı bir düşman görünümündedir.³ İslama girmek isteyenleri

* Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 İbn Abdilberr Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah ,el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab, Mısır 1328,C. I/317

2 İbn Hacer Ebü'l-fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalani, el-İsabe fi temyizi'sahabe, Mısır 1328,C. I/346

3 İbn Esir Ebü's-Saadat Meccüddün el-Mübarek Ali b. Muhammed el-Cezeri en-Nihaye fi garibi'l-hadis, Kahire 1965, C. III/454 ; İbn Kesir Ebü'l-Fida Hafız İmadüddün İsmail b Ömer, el-Bidaye ve'n-nihaye, Beyrut 1966, VIII/ 259

ayıplayarak girenlere işkence yaparak İslamdan döndürebilme gayreti içinde yaşamıştır.⁴

2-Hakem, Mekke'nin fethiden sonra bir başka çıkış yolunun kalmadığını görerek İslamı kabul etmiş⁵ hatta Mekke'yi terkederek Medineye göçmüştür. Ancak bu göç, onun ve onun gibi fetih sonrası göç edenler hakkında, ne derece samimi olurlarsa olsunlar, dini anlamıyla bir "hicret" olarak değerlendirilmemiştir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in , " Fetihten sonra hicret yoktur"⁶ buyruğu, Mekke'nin de bir İslam beldesi olmasından sonra yapılan göçlere hicret sevabı verilmeyeceğini anlatır. Öyle ki,Mücaşi' b. Mes'ud isimli bir sahabi, kardeşini Peygamber(s.a.v.) in huzuruna getirip, hicretin manevi şerefini kazanması maksadıyla bey'at almasını ısrarla rica ve istirham etmesine rağmen Peygamber (s.a.v.) bunu kabul etmemiş, " hicret müddeti, hicrete layık insanlarla tamamlandı. Bundan böyle cihad ve niyyet vardır " şeklinde cevap vermiştir.⁷

Bu arada Peygamber (s.a.v.) in " Hicret şerefi olmasa, Ensardan bir kimse olmayı arzu ederdim "⁸ buyurması, Ensar'ın üstün değerini anlatmakla beraber, hicret şerefinin tartışmasız olarak en üstün derece olduğunu da ortaya koymaktadır.

3- Hakem'in İslamı kabul ettikten sonraki hayatı da parlak ve iç açıcı değildir. O, İkrime b. Ebi Cehl (13/634) ve Süheyl b. Amr (22/643) gibi pek samimi niyetlerle İslamı yaşamış, küfür hayatından, yaptıklarının keffaretini ödercesine fedakarlık göstererek İslamın ciddi birer hizmetçisi olduklarını ispatlamış olan insanların yaptıklarını yapamamıştır. Hatta bunun tam aksine İslamın ve Rasulullah (s.a.v.) in değerini asla takdir edemeyen,Peygamber (s.a.v.) de, Abdülmuttalib'in torunu olmanın ötesinde bir özellik ve meziyyet göremeyen bir şahıs durumundadır. Sanki şehadet kelimelerini söylemek ona bir şey kazandırmamıştır. Küfür hayatının özlemine duyarcasına bir gayretle Peygamber(s.a.v.) in taklidini yapmak, gizli kalması arzu edilen bir takım mes'elelere kulak mûsafiri olup etrafa yaymak, Peygamber (s.a.v.) hanımının yanında iken röntgencilik yapmak... gibi, bir müslürmana asla yakışmayan durumlar sergilemiştir.⁹

4 İbn Kesir,VIII/69,70 ; Tilmisani Muhammed b. Ebi Bekr,el-Cevhere fi nesebi'n-nebiyyi ve ashabihi'l-aşere, Halp 1983, I/117

5 İbn Kesir,VIII/259

6 Buhari,Cihad 27 ; Müslim İmare 86

7 Müslim, İmare 86 ; et-Temimi Ebu'l-arab Muhammed b.Ahmed, Kitabu'l-mihan (Tah. Yahya b. Vehib) Beyrut 1988, s. 291

8 San'ani Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemnam,el-Musannef (Tah. Habibürrahman el- A'zami) Beyrut 1972 , II/64 ; Buhari, Meğazi 56

9 Belazürî Ahmed b. Yahya, Ensabü'l-eşraf, (Tah. Muhammed Hamidullah) Mısır 1959, I/ 151

Bu arada Hz. Peygamber'in arkasından, onu taklit ede ede yürürken, Rasulallah (s.a.v.) dönüp bakmış ve Hakem'i bu haliyle görmüştür. Bu durumda Rasulallah (s.a.v.) in" Allah'ım onu sürüngen yap " diye niyaz ettiği ve o andan itibaren Hakem'in, ayağını sürüye sürüye yürümeğe başladığı rivayet edilir.¹⁰ Bir başka defasında Rasulallah (s.a.v.) odasından, elinde mızrak olduğu halde fırlamış, " Bu vezeğa'dan (zehirli kertenkeleden) beni kim rahata erdirecek?...Yetişsem gözünü patlatacaktım" demişti.¹¹ Yine bu olay sebebiyledir ki Peygamber (s.a.v.), " aile efradının izni olmadan evdeki mahremiyyeti gözlemeğe çıkanın gözünü çıkardıkları takdirde, o ev halkına diyet verme veya kısas uygulama cezası yoktur" buyurmuştu.¹² Bu arada Hakem'in, Hz. Peygamber'i dinlerken, konuşmanın tesiriyle titemiş gibi titreme, çirpınma yollarını denemesi ve bu halini Rasulallah (s.a.v.) in görmesi üzerine " işte öyle ol " buyurması da bize kadar ulaşan haberler arasındadır.¹³

Hakem'de hangi sebebin sonucu olursa olsun mevcut olan bu titreme ve ayağını sürüme olayının ona karşı hissedilen nefret duygusuna dayandırılması ve Rasulallah(s.a.v.)'in ona olan bedduası ile bu hale geldiğinin söylenmesi de düşünülebilir. İhtimal ki " vezeğa" (zehirli kertenkele) lakabı da ona daha önceleri başkaları tarafından, ayağını sürüyüp gezmesi sebebiyle verilmişti. Kesin olan cihet, Hakem'in bu fiziki kusurları taşıdığı ve vakarlı, karakter sahibi bir insan olmadığıdır.

Şair Abdurrahman b. Hassan b. Sabit, Hakem'in oğlu Abdurrahman'a hitaben şöyle demektedir: " Mel'un olan şahıs senin babandır. Öldüğünde kemiklerini bir tarafa atıver. Eğer atarsan, titrek, deli gibi çirpınan bir şahsın kemiklerini atmış olursun. Bir mel'un şahıs ki, Allah'a saygısı olanların fazilet dolu davranışlarından tamamen boş ve fena insanların işleriyle içi dopdoludur."¹⁴

4- Hakem'in bu çirkin davranışları, Medine'den koğulmasına sebep olmuş ve Taif civarında " Batn-ı vecc " adı verilen bölgede mecburi ikamet cezası verilmiştir.¹⁵ Bazı rivayetler sürgün cezasına ilave olarak Peygamber

¹⁰ İbn Hacer, İsabe, I/346

¹¹ Belazüri, I/ 151

¹² Ebu Davud, Edeb 126 ; Tirmizi, İstizan 17, Nesai, Kasame 46

¹³ İbn Hacer, İsabe, I/ 345

¹⁴ İbn Abdilberr, I/ 318 ; İbn Esir, Üsdü'l-ğabe, II/ 38

¹⁵ İbn Abd-i Rabbih Ebu Amr Ahmed b. Muhammed, IV/ 34 ; Mes'udi Ebü'l-Hasen Ali b. Huseyn, Mürucü'z-zeheb ve meadinü'l-cevahir II/343 ; İbn Asakir Ebü'l-Kasım Ali b. Huseyn Hibetü'llah b. Asakir, Tarihu Dimesk, XXIV/ 179 ; İbn Esir, Üsdü'l-ğabe, II/37 ; Kütübi Muhammed b. Şakir, Fevatü'l-vefeyat, (Tah. İhsan Abbas) Beyrut ts. IV/ 125 ; Nüveyri Ahmed b. Abdülvehhab, Nihayetü'l-ereb fi fununi'l-edeb, Kahire ts, XXI/ 81

(s.a.v.) in ona lanet ettiğinden bahseder.¹⁶ Bu lanetin iman ettikten sonra sürgüne sebep olan davranışlardan dolayı olması muhtemeldir. Mekke’de İslama ve başta Peygamber (s.a.v.)e ve müslümanlara karşı takındığı tavırla da ilgili olabilir. Kur’an ‘da “ Allah’a ve Rasulüne eziyet verenlere Allah dünyada ve ahirette lanet etmiş,onlara, perişan edecek bir azap hazırlamıştır “ ayeti vardır.¹⁷ Hakem ise Rasulullah (s.a.v.) i, iman etmeden önce de sonra da ciddi şekilde , kendini koğduracak derecede rahatsız etmiş bir kişidir.¹⁸

Hicret şerefini elde etmek ve buna ilave olarak Peygamber yurdunda yerleşip kalmak,mü’minlerce büyük bir mazhariyyet olarak kabul edilmiştir. Peygamber (s.a.v.) , Medine’yi Mekke’den daha çok sevdirmesi ve mahsulüne bereket vermesi için Cenab-ı Mevla’ya niyaz eder¹⁹ , Uhud dağına bile özel bir sevgi beslerken²⁰ , Medine’yi bir demircinin körüğüne benzetir. Körük nasıl içindeki havayı dışarı atarsa, Medine de kendine yakışmayan kişileri dışarı atar, buyurur.²¹ Bu sebeptedir ki Rasulullah (s.a.v.) in ashabı, hicret ettikten sonra Medine’yi bırakıp Mekke’ye dönmemeğe özellikle dikkat etmişlerdir. Mekke’nin fethi sırasında hastalanan Sa’d b. Ebi Vakkas ölümden çok, Rasulullah’ın yurdunun haricinde ve özellikle terkedip gittiği Mekke’de ölmekten korkar.²² Hatta Peygamber (s.a.v.) , Sa’d’ın yanına özel olarak görevli birini bırakır ve “ şayet ben gittikten sonra Sa’d ölürse Mekke’de defnetme “ emrini verir, Medineye giden yolu göstererek “ bu tarafa defnet “ diye tenbih eder.²³

Hicret şerefini elde ettikten sonra tekrar Mekke’ye dönen ve orada ölen Sa’d b. Havle, arkadaşları tarafından daima “ talihsiz “ olarak anılmıştır. Peygamber (s.a.v.) de zaman zaman onunla ilgili olarak üzüntüsünü belirtmiştir.²⁴ Hakem’e gelince o, hicret şerefini elde edemediği gibi, bizzat Peygamber (s.a.v.) tarafından koğulmuş bulunmaktadır.

5- Ashabın, Rasulullah (s.a.v.) e karşı özel bir sevgisi, saygısı ve bağlılığı vardır. Yapılacak her işte,verilecek her kararda ölçü daima

---

16 Belazürî I/ 151, İbn A’sem Muhammed b. Ahmed b A’sem, Kitabü’l-fütuh, Beyrut ts. IV/232 ; Tilmisani ,Cevhere I/33 ; Fahreddin Razi Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer,et-Tefsîrü’l-kebir, Beyrut ts,XXVIII/23 ; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, İstanbul 1935, VI/ 4349

17 Ahzab, 33/57

18 İbn Abdîberr, I/ 317

19 Buhari, Daavat,3

20 Buhari, Tevhid I

21 Buhari, Ahkam 49

22 İbn Sa’d Muhammed b. Sa’d, Et-Tabakatü’l-kübra, Beyrut ts, III/ 146

23 İbn Sa’d, III/ 146

24 İbn Sa’d, III/144

Peygamber (s.a.v.) dir. Allah'ın ve meleklerin salatü selamına mazhar olan,²⁵ alemlere rahmet olarak gönderilen²⁶, kendisine itaat, Allah'a itaat olarak tanıtılan²⁷ Peygamber, dünya ve ahiret saadetinin tek ve değişmez rehberi olarak bilinmektedir. Yüce Mevla, ona seslenirken, her hangi bir insana seslenir gibi seslenmeyi yasak saymış²⁸, onunla konuşurken seslerini onun sesinden yüksek çıkaranlara dikkatli ve edepli olmalarını ihtar etmiş ve amellerinin batıl olabileceğini hatırlatmıştır.²⁹

Bu ve daha bir çok özelliklerin Rasulullah (s.a.v.) in şahsında toplandığına inanan mü'minler, onun hoşnutluğunu, yakınlığını kazanmayı ve duasını almayı büyük bir şeref ve meziyyet olarak kabul etmişlerdir. İnançları bu merkezde olan insanların yanında Hakem'in durumu ve ashabın ona olan bakış açısı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

6- Hakem iman edip Medine'ye geldikten sonra sudan bir sebeple ya da Hz. Peygamberin gönlü öyle arzu ettiği için sürülmüş olamazdı. O, her ne kadar Peygamberlerin en büyüğü ve Allah'ın en sevgili kulu ise de " benim canım böyle istiyor " diyerek bir müslümanı Meedine'den koğma hakkına sahip değildir. Hakem mutlaka sürgünü hak etmiş olacak derecede - ve belki bir kısmı bize kadar ulaştırılmayan çirkin davranışlarla - (ki bu cihet kuvvetle muhtemeldir.) Çünkü İbn Abdilberr (463/1070) koğuluş sebeplerini anlatırken " ve daha anlatılması hoş olmayan bir takım nahış davranışlarla " ifadesine yer verir.³⁰ Peygamberi, sabrını taşıracak ve kendini koğduracak derecede üzmüş olmalıydı.

a) Peygamber (s.a.v.) kör adama can sıkıcı davranışlarından dolayı yüzünü ekşitip çevirdiği³¹, Tebuk seferine katılmayanları, doğruyu söyledikleri ya da yalancı oldukları açığa çıkıncaya kadar ciddi şekilde sorgulamadan salıverdiği³², Bedir esirlerini ücret karşılığında serbest bıraktığı³³ konularında birer ihtar almıştır. Hakem'i Medine'den sürüp çıkarmak, kör adama karşı yüzünü ekşitmeğe göre daha önemli olmalıdır. Kaldı ki İbn Ümmi Mektum'un (23/643), kendisine haber verilmediği müddetçe olaydan haberdar olması düşünülemezdi. Hakem'in Medine'den sürülmesi ise herkesçe bilinen bir olaydı. Buna rağmen Rasulullah (s.a.v.) onu sürgüne gönderdiği için ihtar almamıştır.

25 Ahzab, 33/56

26 Enbiya, 21/107

27 Al-i İmran 3/31

28 Nur, 24/63

29 Hucurat, 49/2

30 İbn Abdilberr, I/ 318

31 Abese, 80/1-2

32 Tevbe, 9/43

33 Enfal, 8/68

b) Kızı Zeyneb'e (8/630) hicret yolculuğunda saldırı düzenleyerek ve mızrakla vurup devenin üzerinden yuvarlanmasına ve çocuk düşürmesine , ömür boyu hasta kalmasına sebeb olan Hebbar b. Esved'i yakaladığı takdirde ateşte yakmasını emreden Peygamber (s.a.v.), bu emri alan komutanın ayrılıp gitmesinden sonra ardından seslenmiş, ateşte yakma cezasını vermenin Allah'a mahsus bir hak olduğunu hatırlatarak “ yakaladığı takdirde öldürmesi “ şeklinde bir emir tashihi yapmıştır.³⁴

İbn Selul'un (9/630) cenaze namazını kılmamasını ısrarla hatırlatan Hz. Ömer'e(23/643) rağmen, kendisinin yetmiş defa istiğfar etmek yahut etmemek hususunda muhayyer bırakıldığını da hatırlatarak cenaze namazını kıldırılmış ama “ bir daha onlardan birinin namazını kılma ve dua etmek üzere kabrinin başında durma “³⁵ emri ile uyarılmış, ama Hakem hakkında verdiği kararı ne kendi değiştirmiş ne de ilahi bir uyarı ile karşılaşmıştır. Halbuki onun sürgün edilmesi alelade bir olay değildir.

c) Rasulullah (s.a.v.) in, Hakem'e, İslamı kabul etmesinden önceki yaptıklarından dolayı ceza verdiğini kabul edemeyiz. Halid b. Velid'in (21/641) ve Amr b. As'ın (43/663) iman etmek üzere geldiklerinde, geçmişte yaptıklarının bağışlanması için dua istemeleri üzerine Hz. Peygamber'in, “ İslam geçmişte olanları mahveder “ buyurduğunu biliyoruz.³⁶ Buna ilave olarak, şehadet kelimelerini söyleyen hiç kimseye karşı, geçmişte yaptıkları göz önünde bulundurularak ceza uygulaması yolunun tutulmadığını da söyleyebiliriz.

Muharebe anında kendisinin bir elini kesen bir müşriki, bir ağacın dibinde sıkıştırınca kurtuluş çaresinin kalmadığını ve ölümle burun buruna geldiğini gören adamın şehadet kelimelerini söylemesi üzerine onu öldürüp öldüremeyeceğini soran Mikdad b. Amr el-Esved'e (33/653) Hz. Peygamber'in verdiği cevap, “ onu öldürme “ olmuştur. Mikdad'ın, ama o benim bir elimi kesip koparmıştır “ diye hatırlatma yapması üzerine, “ onu öldürdüğün takdirde sen, o adamın iman etmesinden evvelki haline düşersin. Öldürdüğün adam da , onu öldürmeden evvel senin bulunduğun mertebeye yükselecektir “ demiştir.³⁷

Aynı konuda Üsame b. Zeyd'in (54/674) Huraka seferinde, kurtuluş çaresi kalmadığı için “ la ilahe illallah “ diyen adamı öldürmesi üzerine Rasülü Ekrem (s.a.v.)in onu nasıl payladığı da bilinmektedir.³⁸ O halde Hz. Peygamber Hakem'i, İslamı kabulden evvelki ahvali ve hatalarıyla cezalandırılmış olamazdı.

³⁴ Ebu Davud, Cihad II2

³⁵ Tevbe, 9/84

³⁶ Müslim, İman 192

³⁷ Müslim, İman 155

³⁸ Müslim, İman 160

Bütün bu uygulamalarda gözetilen ana hedef ise, iman eden bir insanın, - geçmişi ne derece fena olursa olsun - iman ettiğine pişman edilmemesidir. İslama,Hakem'den daha çok zarar veren,Uhud muharebesinde savaş alanının altını üstüne getirip mü'minlerin zaferini mağlubiyete çeviren Halid b. Velid " Seyfullah " lakabıyla taltif edilirken, sadece ve özellikle Hakem cezalandırılmaz, suçsuz yere ceza verildiği takdirde ise Yüce Mevla müdahale ederdi.

d) O günlerde yaşayan ve müslüman olan hiç kimse , bu sürgünü zulüm, haksızlık ve intikam alma gibi ölçüler içinde değerlendirmemiştir. Peygamber (s.a.v.) in bu kararı ashab tarafından yüzde yüze varan bir onay almıştır. Halbuki ashab,Hz. Peygamber'in her uygulamasını aynı şekilde karşılamış değildi.

da) Hudeybiye anlaşmasının imzalanması olayında bu durumu açıkça görme imkanı vardır.Peygamber (s.a.v.) " herkes kurbanını kessin ve traş olup ihramdan çıksın " dediğinde kimse yerinden kıpırdamamış, bu emrin üç defa tekrarlanmaması da durumu değiştirmemiştir³⁹ . Hz. Ömer'in, Peygamber (s.a.v.) ibu konuyla ilgili olarak inceden inceye hisaba çektiği de kaynaklarda yer alır.⁴⁰

db) Huneyn ganimetinin dağıtımı sırasında özellikle Ensar gençleri tarafından dile getirilen duygular, ileri boyutlara ulaşmış bulunuyordu. " Allah, Peygamberini bağışlasın. Kureyşe veriyor, bizi bırakıyor. Halbuki kılıçlarımızdan onların kanları damlamaktadır"⁴¹. "Dar zamanlarda biz göreve çağırıyoruz, ganimet ise başkalarına veriliyor"⁴² , "Hz. Peygamber bu taksimi yaparken Allah rızasını gözetmemiştir"⁴³ gibi sözleri söylemişlerdi.

dc) Zeyd b. Harise'nin (7/628) Mute'ye gidecek olan orduya komutan yapılması, Cafer b. Ebi Talib'in (7/628) itirazına sebep olmuş⁴⁴ , Üsame'nin ordu komutanı yapılması olayında, onun genç ve tecrübesiz oluşu sebebiyle duyulan endişeler Hz. Peygamber'e kadar ulaştırılmıştır.⁴⁵

dd) Cuayl isimli sahabiye verilen ganimeti az bulan Sa'd b. Ebi Vakkas (55/675) Hz. Peygamber'e üç defa müracaat ederek düşüncelerini aktarmış, ona bir miktar daha mal verilmesi konusundaki düşüncelerini bildirmişti.⁴⁶

39 Buhari, Şırut 15 ; San'ani Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmam, Musannef V/340

40 Müslim, Cihad 94

41 Buhari, Meğazi, 56 ; Müslim,Zekat 132

42 Buhari, Meğazi, 56 ; Müslim,Zekat 132

43 Buhari, Meğazi 56 ; Müslim, Zekat 140

44 İbn Sa'd, III/ 46-47

45 Müslim, Fezailü's-sahabe 63

46 Müslim, İman 237

de) Benu Mahzum'dan hırsızlık yapan kadına verilen cezanın hafifletilmesi için Hz. Peygamber'in pek sevdiği Üsâme devreye sokularak aracı şefaathçi yapılmak istenmişti.⁴⁷

df) Bedir muharebesi için Peygamber (s.a.v.) tarafından seçilen yer, Hubab b. Münzir tarafından beğenilmemiş," burası muharebe için elverişli bir yer değildir " denilerek ordu, Bedir sahrasının bir başka tarafına götürülmüştü.⁴⁸

Bütün bunları gördükten sonra şunu söyleyebiliriz: Hakem'in cezasının affı ya da hafifletilmesi için herhangi bir girişimin yapıldığını bilmiyoruz.

e) Tebuk seferine katılmayanlardan üç kişinin yaptıkları tevbe Kur'anda yer almış,⁴⁹ Hz. Peygamber kendilerini tebrik etmiş,⁵⁰ mescidde kendisini direğe bağlayarak tevbe eden Ebu Lübabe'nin tevbesinin kabulü mescitte bulunan ashaba Ümmü'l-mü'minin Ümmü Seleme (62/681) tarafından müjdelenmiş ve Hz. Peygamber onu bizzat kendi çözerek tebrik etmiştir.⁵¹

Hakem hakkında bu gibi durumlar söz konusu bile olmamıştır.

f) Hakem'in sürgüne gönderilmesi en çok Osman b. Affan'ı (36/656) ilgilendirirdi. O ise bu konuda sessiz kalmayı tercih etmiştir. Sessiz kaldı da bu cezaya müdahale etmediyse, amcasının bu cezaya gerçekten layık ve müstehak olduğuna kanaat getirdiği anlaşılır. Şayet cezayı geri aldirmek için Hz. Peygamber'e müracaat etti de reddedildi ise - ki bu cihet kuvvetle muhtemeldir - o takdirde yapılan kabahatlerin ağırlık derecesi ortaya çıkmış olur. Halbuki Osman b. Affan akrabasına pek düşkün, Emevilerin sığınağı olan bir insan olarak bilinir. Uhud günü İslamı ortadan kaldırmak, Rasullullah'ı ve müslümanları kılıçtan geçirmek maksadıyla gelip savaşa katılan ve daha sonra kendisine sığınan Muaviye b. Muğire'nin (3/624)⁵² ve " Ka'be örtüsüne sarınmış halde bile bulunsa öldürülmesi " emri verilen Abdullah b. Sa'd b Ebu Serh'in (59/678) bağışlanması için Hz. Peygamber'e uzun uzadıya ricacı olduğunu biliyoruz.⁵³

Hakem'in, Muaviye'den de, İbn Ebi Serh'den de yakın bir akraba olduğu bellidir. Hıfâfet makamına oturduktan sonra Osman b. Affan'ın, Taif'teki amcasını izzet ve ikram içinde getirip kendi konağına

47 Buhari, Meğazi 53

48 İbn Hişam Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam, es-Siretü'n-nebeviyye, Mısır 1936, II/ 272

49 Tevbe, 9/118

50 Müslim, Tevbe 53

51 İbn Hişam, III/248

52 İbn Hişam, III/ 111

53 İbn Hişam, IV/ 51,52

yerleřtirmesi⁵⁴, bu yakınlığın ve Hakem'e karşı gösterilen hürmet ve sevginin delilidir. Osman b. Affan, Hakem'i getirirken, Muhacir ve Ensar grubunun bu muameleden hoşlanmıyacaklarını ve doğru bulmayacaklarını pek iyi biliyordu. Yıllardır iman ve İslam yolunda arkadaşlık yaptığı insanlar kendisini bu uygulama sebebiyle tebrik etmek bir tarafa, mazur bile görmemişlerdir.⁵⁵

Hz. Osman bu uygulamadan dolayı kendini mazur gösterebilmek için, zaman zaman kimseyi tatmin etmeyen açıklamalar yapmıştır. Bununla beraber Hakem ve oğlu Mervan (65/684) ile ilgili olarak başlayan huzursuzluk, Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar eksilmeden, hem de artarak devam etmiş, evini muhasara edenlere karşı Hz. Osman'ı müdafaa maksadıyla çarpışanların sayısı bir elin parmaklarından öteye geçmemiştir.⁵⁶ Bu durum ise, Peygamber (s.a.v.) in Hakem'i, Medine'den uzaklaştırmada ne derece haklı olduğunu, bir bakıma onun şahsında fitne ve fesadı taredittiğini gösterir.

Hz Osman amcasını 31/651 yılında vefat etmesine kadar izzet ve ikram içinde yaşatmış, öldüğünde ise - ahab arasında benimsenen bir adet olmadığı halde - mezarının üzerine özel bir çadır kurdu muştur.⁵⁷ Bu uygulamayı garibseyen ahabdan hoşnutsuzluğunu dile getirenler olmuş, Hz. Osman ise Zeyneb bt. Cahş'ın mezarının üzerine çadır kurulduğunu hatırlatmış, " siz o olayı ayıplayan birini gördünüz mü? " sualini sormuştur.⁵⁸ Hz. Osman bu suali sormak suretiyle kendine göre yeterli bir cevap vermiştir. Bununla beraber insan psikolojisini ve cemiyetin sahip olduğu halet-i ruhiyyeyi hisaba katmadığını da ortaya koymuş oluyordu. Çünkü mezar üzerine çadır kurulması olayı Peygamber (s.a.v.) den alınan bir sünnet olmamakla beraber Hz. Ömer bunu, mü'minlerin annesi olan bir hanıma karşı bir sevgi ve sayđı ifadesi olarak yapmış olabilir. Oraya defnedilen hanım, orada bulunan, hatta kıyamete kadar gelecek bütün mü'minlerin sayđı göstermeğe mecbur oldukları bir hanımdı. İhtimal ki İslamdan önceki Arap toplumu, ölen ve eşraftan olan bir insana bu çeşit bir muamele yapıyorlardı. Ya da böyle bir adet bulunmamakla birlikte Hz. Ömer böyle bir uygulamayı münasip görmüştü. Hz. Peygamberle nikahlı olduğu Kur'an ayetiyle belirlenen bir hanımla Hakem'in bir tutulması düşünülemezdi. Hz. Osman, biri sevilen, diğeri nefret edilen iki insanın aynı terazide tartılamıyacağını bilmeliydi.

54 Mes'udi, II/343 ; İbn Kesir, VII/ 171

55 Belazüri, I/ 151 ; Abdülmün'im Macid, et_ Tarihu's-siyasi li'd-devleti'l-arabiyye Mısır 1982, II/99

56 Taberi Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Tarihu'l_ümemi ve'l-müluk, Beyrut 1987, II/ 674

57 Belazüri, I/151 ; İbn Esir, en-Nihaye, III/454

58 İbn Hacer, İsabe I/346

59 Ahzab, 33/37

II- Hakem'in evvela Peygamber (s.a.v.) tarafından koğulmuş olması, sonra da Hz. Ebu Bekir (13/634) ve Hz. Ömer (23/643) devirlerinde müracaat edilmesine rağmen " Peygamber Efendimizin attığı düğümü çözemem " gerekçesiyle dönüş izninin verilmemesi, Hakem için gönül hoşluğuyla kabul edilebilecek ya da umursanmayacak bir olay değildi. Koğulduğu gündən itibaren Taif'te en az onüç ondört yıl kalmış olan Hakem için, Medine'ye dönmenin, dini açıdan bir önemi olmaması gerektir. Peygamber (s.a.v.) in şahsına karşı edep hududunu aşmakta mahzur görmeyen ve bu konuda özür dilemeyi bile düşünmeyen Hakem, Peygamber (s.a.v.) in şehrine karşı dini bir duygu ile bağlı olamazdı. Ancak bu dönüş onun için bir haysiyet ve şeref mes'alesi olmuş, yeğeni Hz. Osman'ın (36/656) hilafet makamına oturması sonucu olarak Medine'ye getirilişı bir " iade-i itibar" anlamına gelmiş ve Hz. Osman, amcasını getirme iznini kendisine Peygamber (s.a.v.) tarafından verildiğini ileri sürerek amcasının sürgün hayatına son vermiştir.⁶⁰

Hakem'in itibarı resmen iade edilse bile bu uygulama Hz. Peygamber'in ashabi tarafından hoş görülmemiş, Emevi olmayan hiç kimse " yapılması gerekli olan bir iş yapıldı " dememiş, Hakem'e "dönüşün bizi sevindirdi, mutlu olduk " diyen bulunmamıştır. Hakem ve dolayısıyla ailesi ve özellikle oğlu Mervan, bu durumun ezikliğini elbet tatmış olmalıdır. Nitekim Mervan, yıllarca sonra Mısır'a vali olarak bıraktığı oğlu Abdülaziz'in " ben bu uzak illerde ne yapayım?" diye sızlanması üzerine şunları söylemiştir: Uzak diyarda emir olmak sana ne zarar verecek?... Böylesi, kendi yurdunda kapını kapatıp oturmak veya insanlar arasında değersiz sayılmaktan iyi değildir?..⁶¹

Mervan bu sözleriyle Medine'ye dönüşten sonraki hayatın şeklini anlatmış olmalıydı. Halife'nin amcası da olsa insanların itibar etmediği bir insanın yapacağı iş, kapısını kapatıp evinde oturmaktır.

Hz. Osman'ın Ümmü Eban Aişe ismindeki kızını Mervan'a vererek onu konağına yerleştirmesi⁶² ve Hilafet Başkatibi (genel sekreter) payesini vermesi de yine amcası için uygulanan " iade-i itibar" programı içinde değerdendirilebilir.⁶³

III-1)Ashab arasında Hakem'e karşı hissedilen bir nefret duygusu vardır. Bu nefret sebebiyle o, insanlar arasında " Emirü'l-mü'minin Osman

60 İbn Hacer, İsabe, I/ 346

61 Makrizi Takıyyüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali, el-Mevaz ve'l-İ'tibar bizikri'l-hutati ve'-asar, Beyrut ts, I/209, 210

62 İbn Kesir, VII/219

63 Nüveyri, XI/82 ; Kütübü, IV/125 ; İbn Kesir, VIII/ 257

b.Affan'ın amcası “ olarak değil aksine,” Taridü Rasulillah” (Rasulullah'ın koğduğu adam ı) olarak tanınmıştır.⁶⁴

Kur'an'da, “ birbirinizi fena lakaplarla çağırmayın “⁶⁵ emrinin bulunmasına rağmen, Hakem'e layık görülen bu lakaba karşı çıkan ve bu ayeti hatırlatan kimse yoktur. Bu davranışlarıyla sahabe grubu, devlet başkanı tarafından Hakem'e uygulanan “ iade-i itibar” muamelesini reddettiklerini açıkça ortaya koydukları gibi bu lakabı takarken Hakem'e haksızlık ettikleri kanaatinde de değillerdi.

2) Hakem'in, sahabe arasında yerleşmiş bir başka lakabı ise “ laiyn “ dir.⁶⁶ Feıyl “ vezni Arap dil biliminde “ mef'ul “ anlamına da kullanıldığı için, bu kelime “ mel'un” (Rasulullah'ın lanetlediği adam) anlamına alınmalıdır. Nitekim, meşhur şair Hassan b. Sabit'in (54/674) oğlu Abdurrahman, bir şiirinde ,Hakem'in oğlu Abdurrahman'a hitaben “ inne7i-laiyne ebuke “ (mel'un olan kişi senin babandır) ifadesini kullanır.⁶⁷

3- Hakem hakkında bilinen bir başka lakap “ Vezeğ “ (zehirli kertenkele) dir. Onun hakkında Peygamber (s.a.v.) in bu sözü kullandığı daha önce geçmişti.⁶⁸ Nitekim Hz. Hüseyin'in şehadetini izleyen “ Harre “ olayında Müslim b. Ukbe'ye (63/683) yardım etmeyeceğine dair yemin eden fakat ettiği yemine sadık kalmayan Mervan hakkında, “ el-Vezağ ibnü'l-vezağ “ sözlerinin kullanılması⁶⁹ , aradan yarım asır geçmesine rağmen bu lakabın unutulmadığını göstermektedir.

4- İnsanın iyi veya fena davranışları cemiyet içinde belli bir mevkiin kazanılmasına sebeb olur. Bu mevki o şahsın cemiyette yerleşmiş olan değer ölçülerine karşı aldığı tavırla yakından ilgilidir. Sahabe arasında hata eden ama onun ardından tevbeye sarılan,yaşadığı müddetçe o hatadan, kendisinde iz bırakmamağa çalışan insanlar bulunmuştur. Fakat Hakem'in bu konuda bir gayreti olmamış, şahsı hakkında yerleşen kanaatlerin izalesi yolunda bir çaba göstermemiştir. Şayet o, Hz. Osman tarafından Medine'ye getirildikten sonra, sahabeye yakışır şekilde tertemiz bir hayat yaşamış olsaydı, kendisi hakkında yerleşmiş olan kanaatleri silebilirdi. Biz Peygamber (s.a.v.)'in ashabını affedici, mü'minlere karşı şefkatli ve merhametli insanlar olarak tanıyoruz.

64 İbn Kuteybe Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, Kitabü'l-Maarif, Beyrut 1987, s. 179 ; Mes'udi , II/343

65 Hucurat, 49/11

66 İbn Asakir, XIV/ 191 ; İbn Esir, el-Kamil fi't-tarih Beyrut 1965, III/506 ; İbn Kesir, VIII/ 259 ; Zerkeşi Bedrüddin Muhammed b. Abdilllah, el-İcabe li iradi me'stedrekethü Aışetü ale's-sahabe, Beyrut 1985, s. 117

67 Nüveyri XI/ 81

68 Belazüri, I/151

69 İbn Sa'd, V/ 67